

ВПЛИВ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РЕЛЬЄФ ЯК ГОЛОВНЕ ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

гуманітаризацію та екологізацію вищої освіти, чим більш активно використовується потенціал їх особистісного зростання в контексті самовиховання, саморозвитку, самоактуалізації.

1. Крисаченко В.С., Хилько М.І. *Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку*. – К.: “Знання України”, 2002. – 598 с.

2. Мелаш В.Д. *Необхідність формування екологічної культури для морально-духовного розвитку особистості в сучасних умовах // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах (теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді): Збірник наукових праць*. – К., 2000. – Ч.1. – С. 334 – 340.

3. Ожегов Ю.П., Никонорова Е.В. *Экологический импульс: Проблемы формирования экологической культуры молодежи*. – М.: Молодая гвардия, 1990.

4. Пустовіт Г.П. *Психолого-педагогічний*

аспект взаємодії особистості з навколишнім середовищем // Педагогіка та психологія. – 2000. – № 3. – С. 53 – 59.

5. Степанюк А.В., Герц І.І. *Біоетика. Навчально-методичний посібник*. Тернопіль: ТДПУ. – 2001. – 144 с.

6. Толстоухов А.В. *Філософсько-світоглядні засади оптимального управління екологічної ситуації. Автореферат дис... кандидата філософських наук:09.00.11 / Національний університет ім. Т. Шевченка/*. К., 1999.

7. Урсул А.Д. *Становление идеи глобального государства и ноосферное движение: о переходе к устойчивому развитию // Зеленый крест*. – 1996. – №2. – С. 13 – 16.

8. Швейцер А. *Культура и этика*. – Вильнюс: Минтис, 1989. – 366 с.

9. Meadows D.H., Meadows D.L., Randers F., Behrens W.W. *The limits of Growth. – Report for the Club of Rome’s Project on the Predicament of Mankind*. – New York, – 1972.

Лілія Мальцева, магістр географії кафедри туризму та готельного господарства
Луганського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

ВПЛИВ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РЕЛЬЄФ ЯК ГОЛОВНЕ ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

У статті досліджується проблема антропогенних процесів внаслідок людської діяльності та пов’язані з їх дією форми рельєфу за умов моделювання пізнавального та всебічного вивчення наслідків господарської діяльності на уроках фізичної географії.

Постановка проблеми. На сучасному етапі вплив людської діяльності на природні компоненти дуже відчутний, особливо це на формах рельєфу. Унаслідок господарської діяльності побудовані міста, прокладені шляхи сполучення, зрошені засушливі та осушені перезволожені землі, створені штучні водойми тощо. Таке інтенсивне втручання не могло не призвести до виникнення у природному середовищі процесів, які отримали назву – антропогенних.

Мета статті. Дослідити антропогенні процеси, які мають велике значення у навчально-виховному процесі викладання фізичної географії та відповідають законам єдності діяльності вчителів та навчальної діяльності учнів у процесі пізнання. Відповідно до потреб суспільства в цілому, як показав педагогічний експеримент та враховуючи основні дидактичні принципи відбору навчального матеріалу (науковість, доступність,

глибина, систематичність та практичне значення), на уроках географії цілеспрямовано відображати внутрішні закономірності методики навчання географії.

Виклад основного матеріалу. Антропогенні процеси – це процеси, які виникають у природному середовищі внаслідок різноманітної виробничої та іншої діяльності людини [2]. Розрізняють позитивні й несприятливі антропогенні процеси. До позитивних можна віднести осушування, зрошування, обводнення тощо. Вони спрямовані на збереження екологічної рівноваги, оптимізацію природного середовища. Несприятливі антропогенні процеси виникли у зв’язку з видобуванням корисних копалин, розорюванням схилів, переформування річкових долин у зоні водосховищ тощо. Так, при добуванні корисних копалин розвиваються карстоутворення і осідання земної поверхні (деформація) у місцях

ВПЛИВ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РЕЛЬЄФ ЯК ГОЛОВНЕ ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

вироблених підземних вугільних і соляних шахт. При будівництві міст – утворення зсувів, осипання схилів, ерозія. Ці процеси викликають появу специфічних форм рельєфу, які називаються антропогенними або техногенними, а тип рельєфу – техногенний. Термін *техногенний рельєф* запропонувала З.О. Сваричевська (1937 р.). До антропогенних форм рельєфу належать денудаційні (техногенні уступи, кар'єри, ями, мульди просідання та ін.) та акумулятивні (дамби, кургани, терикони та ін.) форми.

Ми не випадково розглянули антропогенні процеси та пов'язані з їх дією форми рельєфу. Аналіз шкільних програм та навчального матеріалу з фізичної географії, дані анкетування школярів, яке проводилось в рамках нашого дослідження, дозволили зробити висновок про необхідність всебічного вивчення наслідків господарської діяльності. Довгий час значення діяльності людини, як одного з факторів рельєфоутворення недооцінювалося. У порівнянні з природними процесами, які впливали більше, ніж 4,5 млрд. років історії розвитку Землі, вплив людини вважали малозначущим. Однак підсилювання в останні роки уваги до вивчення сучасних рельєфоутворювальних процесів та зростання зацікавленості до проблем охорони навколишнього середовища, примусили по-іншому оцінювати вплив людини на рельєф. Ще В.І. Вернадський вказував, що людина стала геологічною силою, що змінює обличчя Землі [1]. І слова вченого цілком справедливі, бо на Землі вже нема ділянки суходолу, яка б не зазнала негативного впливу людини. Його висловлення повною мірою можна віднести й до України, 90% території якої зазнали змін рельєфу земної поверхні внаслідок дії антропогенних процесів. Отже, під час вивчення курсу "Географія України" (9 клас) слід звернути увагу учнів саме на такий факт.

Завважимо, що найбільш негативний вплив на земну поверхню має видобування корисних копалин. При вивченні теми: "Корисні копалини та їх раціональне використання" у шкільних курсах фізичної географії треба розглянути питання про значення корисних копалин у житті людини. Крім того, мінеральні об'єкти земної кори розглядаються як корисні копалини. Тож знання про корисні копалини важливі не тільки для повного фізико-географічного опису території, а й необхідні під час вивчення економічної і соціальної географії. Наголосимо, що це головний зв'язок між фізичною і економічною та соціальною географією у шкільному курсі загальноосвітніх навчальних закладів.

На нашу думку, в діючих навчальних програмах необхідно зробити акцент на знання корисних копалин, їх виникнення, умови залягання та видобування. На даний період ці питання тільки фрагментарно включені до навчальних підручників і їх потрібно вивчати не тільки у зв'язку з формуванням структурних елементів земної кори, з походженням форм рельєфу, а й у планетарному масштабі – з геотектонічними циклами.

У процесі дослідження ми прийшли до висновку, що в науці з давніх-давен робляться спроби визначити причини формування земної кори, що приводить до утворення різноманітних форм рельєфу. Враховуючи те, що існує велика кількість різних гіпотез тектонічного розвитку земної кори, питання про введення цих гіпотез до шкільного курсу фізичної географії залишається суперечливим. Ми пропонуємо ввести до процесу навчання фізичної географії невелику частину матеріалу з позиції становлення тектонічного розвитку Землі, так як будь-які знання в умовах сучасного розвитку науки швидко старіють, а учні зможуть свої знання з цієї теми поповнювати самостійно. З цієї позиції загальноосвітня школа має давати не тільки знання, а й уміння застосовувати їх в умовах новітніх досягнень науки і техніки.

Розкриваючи це питання в руслі розвитку пізнавального інтересу, вчитель наголошує та повідомляє учням, що людина використовувала корисні копалини з глибокої давнини. Так, кам'яне вугілля було відоме ще з IV ст. до н.е. Його використовували у Древньому Римі та Греції під час виплавки міді та випаровування солі з рідини та ін. На території нашої країни цілеспрямований пошук цієї копалини розпочався з наказу Петра I "Про пошук руд та мінералів" (від 10 грудня 1791 р.). Цей документ і надихнув бахмутських солеварів лантрата Микиту Вепрейського та капітана Семена Чиркова на пошук кам'яного вугілля. У 1721 р. на місці впадіння балки Скелеватої у річку Лугань вони знайшли перше в Донбасі родовище кам'яного вугілля. Лише у 1792 р. гірська експедиція під керівництвом М. Аврамова у балці Лисячій знайшла потужний пласт кам'яного вугілля [4]. Відтоді й розпочався видобуток цієї корисної копалини спочатку відкритим способом, а в 1795 р. за розпорядженням Карла Гаскойна, було налагоджено промисловий видобуток вугілля.

За всю історію людство видобуло з надр біля 50 млрд. т нафти, 5 млрд. т заліза, 125 млрд. т вугілля та багато інших корисних копалин. Видобуваючи з надр велику кількість корисних копалин, переміщуючи по поверхні та переробляючи їх, людина тим самим проводить значну геологічну діяльність. Разом з тим, швидко зменшується

ВПЛИВ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РЕЛЬЄФ ЯК ГОЛОВНЕ ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

загальна кількість корисних копалин у надрах. Більшість з них належать до таких, що не поновлюються. Людство постане у майбутньому перед загрозою виснаження. А відтак сьогодні як ніколи стоїть проблема раціонального використання корисних копалин і саме вчитель повинен звернути увагу учнів на цю надзвичайну для людства проблему, яку потрібно буде розв'язувати нашим нащадкам.

У процесі вивчення теми: "Земельні ресурси України" з метою розвитку в учнів ціннісних орієнтацій слід окреслити роль ґрунтів у житті людини. Учні самостійно можуть зробити висновки, а вчитель при узагальненні їх відповідей повинен підкреслити, що ґрунти – основне джерело виробництва харчів та джерело сировини для багатьох галузей. Однак роль і значення ґрунтового покриву Землі для людини й біосфери у цілому значно ширше. Ґрунтовий покрив утворює на поверхні суходолу особливу органічно-мінеральну тонку плівку, через яку проходять усі складні обміни речовини та енергії між літосферою, гідросферою, атмосферою й біосферою.

При розкритті поняття ерозії вчитель пропонує учням відповісти на запитання: які причини руйнування ґрунтів? Доповнюючи відповіді учнів, вчитель може підкреслити, що руйнування ґрунтів відбувається природним шляхом та внаслідок господарської діяльності. Ці процеси протікають із різною швидкістю. Унаслідок інтенсифікації господарської діяльності ерозія (особливо яружна) набула великих масштабів. Найбільшого поширення має яружна ерозія в Донбасі. Так, за даними досліджень О.О. Кисельової, кількість ярів у межах Луганської області перевищує 42 тисячі, з них ярів довжиною більше 100 метрів – 9 тисяч. Ярами зайнято понад 25 тисяч гектарів. На змиті землі загалом припадає 53% всієї території області [3]. Ці дані постійно змінюються. До учнів треба донести, що ґрунти Луганської області, як і всього сходу України, потребують меліоративних заходів, раціонального землевпорядкування і землекористування, що може стати запорукою відродження родючих ґрунтів Донбасу.

Таким чином, головними труднощами та недоліками у сприйнятті учнями матеріалу блоку знань із літосфери більшість вчителів – 52% бачать у самому змісті цього блоку; 43% вказали на не розробленість технології викладання матеріалу; особисту думку мають 9% – складність матеріалу, необхідність розробки більш якісних підручників з окремих курсів фізичної

географії. Можливі шляхи підвищення рівня знань у процесі вивчення навчального матеріалу з теми літосфери вчителі бачать у розробці нових технологій навчання – 96%, а саме у зміні засобів навчання – 73%, методів навчання – 56% та форм навчання – 43%; у корекції змісту розділу – 48%; у посиленні творчого й дослідницького підходу до навчання – 43%; у розробці більш досконалої системи понять з теми літосфера – 39%.

Аналіз результатів тестування учнів та вчителів географії, дозволив виявити труднощі у вивченні тем блоку знань з теми літосфери та зробити попередні висновки щодо формування понять цього блоку. На нашу думку, необхідно удосконалити методику викладання розділу "Літосфера", яка покращила б рівень знань учнів; розробити систему понять, яка б враховувала послідовність, наступність та узгодженість між усіма шкільними географічними курсами з фізичної географії; введення до навчальних програм та шкільних підручників з фізичної географії навчального матеріалу з теми геологія.

Отже, під час такого викладу навчального матеріалу учитель сприятиме не тільки опануванню відповідним блоком знань, а й усебічному розвитку учнів, вдосконаленню усного мовлення, формуванню їх пізнавального інтересу до географічних знань.

Висновки. Шкільна фізична географія має великі можливості для вдосконалення та вивчення геолого-геоморфологічних понять, особливо головного поняття літосфери – рельєфу, який постійно змінюється внаслідок людської господарської діяльності. Показуючи зміни сьогодення в умовах антропогенного впливу, учні доходять висновку та усвідомлюють відповідальність за майбутнє нашої планети. А відтак навчальна діяльність учнів призведе до більш ефективного засвоєння геолого-геоморфологічних понять в шкільних курсах фізичної географії за умови вдосконалення навчальних програм та підручників.

1. Вернадский В.И. Биосфера. – М.: Мысль, 1967.

2. Геологический словарь / Под ред. К.Н.Поффенгольда и Л.И.Боровинова. – М.: недра, 1998.

3. Кисельова О.О. До аналізу ерозійного розчленування північної окраїни Донбасу/ Фізична географія та геоморфологія. Міжсвід. наук. зб. – Вип. 15. – К.: Вища школа, 1996.

4. Подов В.И., Курило В.С. История Донбасса. Век XX-й. – Луганск, 2001.

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ “МОЛОДЬ І РИНОК”

1. Приймаються одноосібні статті (співавтори). Текст обсягом 6 – 10 друкованих сторінок із двома-трьома ілюстраціями (рисунок, фотографія). У статтях повинно бути чітко і стисло, без зайвих математичних формул, викладено те нове та оригінальне, що досягнуто авторами в їх практичній діяльності. Потрібно уникати повторів, зайвих подробиць та загальновідомих положень, на які можна посилатися, вказуючи відповідний номер у списку літератури, що додається.

2. Рукопис статті надсилається у одному примірнику (обов'язково перший), надрукованих через півтора інтервали на одній сторінці стандартного паперу, з пронумерованими сторінками.

ДО РУКОПІСУ ДОДАЮТЬСЯ:

- анотація статті на окремій сторінці у одному примірнику українською мовою (у випадку подання статті російською, польською чи іншими мовами, додається анотація на мові оригіналу статті та українською мовою);
- рисунки, фотографії з підписаними підписами;
- список літератури, оформлений у відповідності з діючим ДСТ-ом (за абеткою; у тексті в дужках позначається позиція та сторінка [3, 47]);
- відомості про автора (авторська картка: прізвище, ім'я та по-батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, наукове звання, адреса (службова, домашня), телефони).

3. До статей додається рекомендація кафедри (відділу) установи, де автор працює, і рецензія доктора чи кандидата наук; для статей докторів та кандидатів наук рецензій не потрібно.

4. Таблиці повинні мати назви та порядковий номер. Одночасне використання таблиць та графіків для пояснення одних і тих же положень не рекомендується.

5. Статті підписуються всіма авторами із зазначенням домашньої адреси, номерів домашнього та службового телефонів автора, який буде листуватися з редакцією з приводу цієї статті.

Редколегія відхиляє статті з порушенням цих вимог:

Відповідно до вимог ВАК України (Постанова №7-06. 1 від 15 січня 2003 р.) необхідно дотримуватися таких елементів написання статей: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття; формування цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Сфера розповсюдження та категорія читачів:

- загальнодержавна, зарубіжна;
- викладачі університетів, ВНЗ всіх рівнів акредитації, студенти, аспіранти, науковці, спеціалісти, які підвищують свої професійні компетенції в галузі освіти та педагогічних наук.

Програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість:

Ознайомлення із питаннями наукових досліджень педагогіки, ринкової економіки, інфраструктури ринку, історії, філософії, психології, формування професійних компетенцій у студентів ВНЗ, організації навчального процесу, використання інформаційних технологій у навчанні, виховання учнівської молоді та студентства у високих християнських цінностях і моральних та культурних засадах, української та романо-германської філології, тощо.

Головний редактор Мирон Вачевський

Комп'ютерний набір та верстка Іван Василиків